

УДК: 327

Примљено:
17. 03. 2007.

Прихваћено:
03. 04. 2007.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година II, vol. 2

Број 1/2007.

стр. 255-284

Павле Д. Ивић *

ЕТНОГЕНЕЗА И БИОСФЕРА Ново виђење историје и савремености - осврт на дело Лава Гумиљова

Резиме

У раду аутор приказује основна становишта руског мислиоца Лава Гумиљова. Етнос се не може тачно одредити. Иако нема садржајне дефиниције, то не значи да појам етноса није нешто сасвим одређено и несумњиво. Етнос је пре свега у сећањима, понашању и осећањима припадности. Човечанство као најшири појам дели се на суперетносе, етносе и субетносе. Гумиљовљево учење о етносу засновано је на учењу В. Вернадског о биосфери и органској енергији на земљи. Етнос је пре свега природна појава којом друштво и човек не могу много управљати, мање у суперетносу него у субетносу. То је покушај да се живот људских заједница директно повеже и објасни човековим непосредним везама с природним окружењем, пре свега с биосфером, с оним што није условљено друштвеним односима и историјом. Нови етнос углавном настаје при контакту два или више етноса, на развалинама претходног етноса. Тај контакт може имати најразличитије облике и последице. Логика етноса не дозвољава да он непосредно настави на достигнућима претходних етноса. Етногенеза, настанак и развој етноса је природна појава. Она је повезана с природним окружењем етноса, географијом, биосфером, биоенергијом, а Гумиљов уводи и

* Павле Д. Ивић.

појам етносфере. Човек је природно биће и његове везе с природом не могу се ни прекинути, ни потиснути. Нити које повезују човека с природним окружењем нису условљене ни развојем друштва, ни друштвено-економским формацијама.

Кључне речи: *човечанство, биоенергија, етногенеза, етнос, етносфера, пасионираност, Русија, Евроазија, Запад, Исток*

Чему историја?

Свако време пише своју редакцију историје, говорио је Лудвиг Фојербах. И то није слабост ове или оне историјске школе, овог или оног историчара, већ је то вишеструко неизбежно. Нове генерације живе у новој ситуацији и морају тражити нова решења и имати своје нове идеје.

Руски мислилац Лав Гумиљов јасно доказује да је познавање прошлости основни пут за упознавање и савремености и будућности, јер садашњост сваког момента прелази у прошлост, а будућности још нема и може се предвиђати с већом или мањом статистичком вероватноћом. Зато Гумиљов каже: “А прошлост постоји и све што постоји – прошлост је, јер све учињено одмах постаје прошлост. Ево зашто историјска наука проучава једину реалност која постоји независно од нас и мимо нас. Говоре, и то не само профани, да је познавање прошлости за наш практични живот непотребно. У древности такви људи су одлазили врачевима и астролозима да проричу будућност. И они су прорицали, понекад задивљујуће тачно. Али како су прорицатељи постизали успех? Проучавајући прошлост, проверавајући могућне варијанте и прецизирајући прогнозе, јер је број варијаната у датој ситуацији увек ограничен”.¹

Али лаког пута ка историјској прошлости нема. Прошлост је толико богата да се у њој може наћи све. Отуд све зависи од циља који је историчар поставио себи. Сведочанства савременика мало вреде, јер по аутору, савременици лоше познају своје време, догађаје или прецењују или потцењују, истичу небитно, занемарују суштинско. Историјске тенденције постају јасније према ономе што је касније из њих проистекло. Садашњост из те историјске прошлости извлачи

1 Гумиљов Лав, *Етногенеза и биосфера земље*, Москва 1997. стр. 309-310. У даљим наводима скраћено *Етногенеза*

друге стране. Разлика је између дневничих белешки о датим догађајима и мемоарског превредновања тих истих догађаја. Владимир Дедијер је водио дневник о НОБ-у, али је у каснијим мемоарима видео и оно што из те непосредне близине није било видљиво. Сведочанства савременика могу бити и непоуздана.

Без познавања савремености не може се видети историјска прошлост, без познавања историјске прошлости нема виђања савремености. Историјом се бави онај, да парафразирамо Гетеову мисао, коме је стало до садашњости. “Објективна” и “непристрасна” кабинетска историја може играти само помоћну улогу. Историјску прошлост могу видети само они који су дубоко заронили у савремену стварност. Њима је, ради сналажења у савременој стварности, неопходно историјско руководство.

Гумиљов савремени историчар прошлости

Данас је Лав Гумиљов свакако једно од најпопуларнијих имена у руској култури, посебно по поменутој књизи. Приређивач ове књиге и писац предговора, А. Куркчи, наводи да је само неколико књига и имена у Русији имало такав одјек. Међу њима су Дарвиново *Порекло врста*, *Шта да се ради* Чернишевског и *Шта да се ради* Лењина. И само још неколико.

Популарност Гумиљова расте. Његова дела у 16 томова издата су 1997. године. Његова истраживања су покренула читаву серију нових истраживања, многе књиге, према његовим истраживањима су издате бројне мапе. Та истраживања дају одговор и на многа савремена питања. А. Куркчи у предговору каже: “И ево, први пут се појавила књига научног, интелектуалног садржаја која свим својим главама додирује живот сваког од нас”².

Лав Николајевич Гумиљов је рођен у Царском селу 1912. године. Син је познатих песника Николаја Гумиљова и Ане Ахматове. Његов отац је стрељан 1921. године, а мајка је повремено бивала у великој немилости. Трагична судбина његових родитеља пала је и на њега. Два пута је дуже времена био робијаш, пре и после Другог светског рата. У међувремену је ратовао и дошао све до Берлина. Године 1956. био је

2 Етногенеза, стр. 24.

рехабилитован. И после тога је његов научни рад наилазио на препреке. Тек у последњим деценијама двадесетог века он постаје култна личност. Умро је 1992. године.

Гумиљов је историчар етнолог. “Етнологија је наука која се рађа. Потреба за њом настала је у другој половини двадесетог века, када се показало да просто скупљање чињеница и посматрања прети да наука која не поставља проблеме може да се претвори у бесмислено колекционарство.”³

Историјска и етничка концепција Гумиљова је потпуно нова и оригинална. Она далеко превазилази границе које јој сам аутор поставља и задире у најшира социолошка учења. Шта јој претходи? Гумиљов издваја три школе: светско-историјску, културно-историјску и евроазијску. Он нигде не даје систематски преглед свих историјско-социолошких школа, како то чини Сорокин, већ указује само на основне тенденције, што је за њихово сучељавање довољно. Ниједна од тих школа, по ауторовом мишљењу, не даје задовољавајуће одговоре на проблеме који се намећу. Од новијих историчара Гумиљов цени Арнолда Тојнбија, са чијим се учењем, на жалост, касно упознао, и Николаја Конрада, аутора књиге *Запад и Исток*. Али и у њиховом делу истиче пре свега оно с чим се не слаже. О Хегелу говори углавном критички, мада не прати његову конкретну мисао, те не увиђа оно у чему су веома блиски.

Како сам Гумиљов ближе одређује своје учење? Године 1991. у часопису *Наши савременик*, објављен је опширан и веома значајан интервју с Гумиљовим. Аутор је овде отвореније, експлицитније и сажетије изнео своје основне идеје и концепције, често их доводећи до дефиниције. Ту даје и сасвим одређене оцене савремености и прогнозе будућности. Ево шта на том месту каже о свом учењу: “Ја се бавим етничком историјом, а она је функција природног процеса, етногенезе, и проучава природно настале заједнице људи, различите народе, етносе... Етничка историја се од свих других разликује дискретношћу, испрекиданошћу. То долази отуд што је и сам процес етногенезе (као, уосталом, и сваки други природни процес), коначан и повезан с одређеним облицима енергије коју је открио наш велики земљак В. М. Вернадски, с енергијом живе материје биосфере. Ефекте вишка те енергије у

3 Исто, стр. 31.

човека, ваш покорни слуга је назвао пасионарношћу. Сваки етнос настаје у резултату одређене експлозије пасионираности, затим, постепено губећи ту енергију, прелази у инерциони период, инерција се завршава и етнос се распада на своје саставне делове.²⁴

Одређење етноса

Етнос се, каже Гумиљов, не може тачно одредити. Нема садржајне дефиниције. То не значи да појам етноса није нешто сасвим одређено и несумњиво. Етнос је пре свега у сећањима, понашању и осећањима припадности. Човечанство као најшири појам дели се на суперетносе, етносе и субетносе.

Гумиљовљево учење о етносу засновано је на учењу В. Вернадског о биосфери и органској енергији на земљи. Етнос је пре свега природна појава којом друштво и човек не могу много управљати, мање у суперетносу него у субетносу. То је покушај да се живот људских заједница директно повеже и објасни човековим непосредним везама с природним окружењем, пре свега с биосфером, с оним што није условљено друштвеним односима и историјом.

Игор Кон у књизи *Пут ка себи* каже да је човек трајнији од свих друштвено-историјских и политичких промена. После човека и човечанства, етнос је свакако нешто најтрајније у људској заједници. За то постоје трајније основе. “Човеков организам улази у биосферу Земље и учествује у конверзији биогенезе. Нико не може доказати да професор дише друкчије од Бушмана, да се размножава неполним путем или да не осећа деловање сумпорне киселине на својој кожи, да може да не једе, или, обрнуто, да поједе оброк за 40 особа, или да на њега друкчије делује земљина тежа. Све то чини зависност човека од природе...”²⁵

Етноси се увек разликују, увек себе супротстављају другим етносима, истичу разлике, наглашено истичу “ми” и “они”, “наши” и “њихови”. Сваки народ има безброј прича и анегдота о суседима, а и о удаљеним народима. Најчешће се истичу разна чуда, често и неразумности тих других. Они могу имати и неке предности, али ми смо ипак “ми”.

4 Исто, стр. 132.

5 Исто, стр. 37.

Нови етнос углавном настаје при контакту два или више етноса, на развалинама претходног етноса. Тај контакт може имати најразличитије облике и последице.

“Логика” етноса не дозвољава да он непосредно настави на достигнућима претходних етноса. По здраворазумској логици тако нешто би било пожељно и нормално, међутим, историја то не потврђује. Варвари који су разорили Рим и Византију, нису наставили на њиховим достигнућима. Пошто је дисконтинуитет општа појава, за то свакако постоје дубљи разлози. Показује се да где год је било таквих преузимања, да су нови етноси преузимали и болести и распадали се. Разуме се да може бити и да је било извесних преузимања, пре свега у материјалној сфери. Вандали су у Риму уништили све, па и оно што им је могло одмах бити корисно. Етнос усваја само оно што може да усвоји, а да не разори своју кохерентност. Такав двоструки однос је и према другим етносима с којима долази у контакт. Земљорадничка и ловачка племена живе у суседству, упућена су једна на друге, размењују добра, али не уче једна од других, чак и када би то могло бити само корисно.

Отвореност и затвореност етноса намећу проблеме. И потпуна отвореност и потпуна затвореност воде распаду етноса. Етнос обично не чине људи истог порекла. Сваки етнос настаје из више супстрата суседних или претходних етноса. Мешано порекло није сметња стварању монолитних етноса. Присуство страних супстрата је услов нормалног развитка етноса. У књизи о *Русији От Руси до Руси* Гумиљов је доказао да је руски народ настао из мешавине великог броја етничких групација и да је то било добро.

Али ако је мање присуство представника других етноса добро и подстицајно, веће може бити штетно, па и разорно. У том погледу су Хегелове и Гумиљовље концепције веома блиске. Хегелове је, на пример, писао: “Дакле уопће, хетерогеност сама по себи јест, уз изворност националног јединства, главни момент који треба да се размотри... и само помоћу такве хетерогености и помоћу таквог савладавања, настао је лепи, слободни грчки дух... Површна је лудост предочавати себи да се из јединственог развоја рода, који стоји у свом крвном сродству, може тако да произведе леп и истински слободан живот”⁶.

6 Хегел, *Филозофија повијести*, Култура, Загреб, 1951. стр. 211-212.

И поред ове готово потпуне подударности, концепцијска разлике померају смисао. Хегел заступа прогресистичку линију, линију која има и дисконтинуитета, али увек ипак побеђује развијеније, више, напредније друштво. Гумиљов проблематизује тај прогрес. Прогреса може бити у средствима за производњу, друштвеним односима, али не и код човека и етноса. Може се говорити о узрастима етноса, али појмови “развијени” и “неразвијени” нису лако применљиви. Тешко да се може тврдити да је неко савремено друштво развијеније од Периклове Атине. Било би несмотрено тврдити да су од Софокла и Аристотела већи модерни драмски писци и филозофи.

Држава, нација, етнос

Хегелова тврдња да увек побеђују развијенији, виши етноси, не потврђује се историјски. Гумиљов показује да побеђују и “виши” етноси, али још чешће “нижи”, и томе даје снажну историјску подлогу. Губљење етничке подлоге доводи државе до пропасти. “Нису живе силе етноса, већ друштвена структура и државна традиција држале у тој епохи грандиозно здање Римске империје. То није могло дуго трајати.”⁷ То се догодило с Диоклецијановом државом јер је та држава само по називу била римска. Римско царство тог доба је било мешавина свих народа и етноса Средоземља. У таквим околностима патриотизам је био замењен послушношћу па је таква држава ускоро морала да се распадне.

Слично се догодило и с Турском. Турци су у XVI веку мислили да је етничка припадност “стање које се лако може променити”. Зато су у службу примали стручњаке који су само формално примили ислам. Погубне последице ће се показати касније.

Гумиљов је сматрао да је у Совјетском Савезу бројчани однос Руса и припадника других етноса био добар, повољан за хармоничан развој. То што се Совјетски Савез распао, не треба одмах узети као доказ погрешне процене Гумиљова. Распад се догодио пре свега под спољним притиском, а сада се у тим земљама сасвим сигурно уочавају тенденције ка новој интеграцији, и оне имају унутрашњи карактер.

7 Исто, стр. 453.

Етнос може бити угрожен, па и разаран, и унутрашњим и спољњим факторима. Па ипак, етнос је стабилан и трајан феномен. Наука се већ увелико бави етносом. “И темељ томе је већ постављен: у проблем односа човека, као носиоца цивилизације, с природом уведен је појам “етноса” као сталног колектива особа, колектива који себе супротставља свим другим аналогним колективима, који има своју унутрашњу структуру, у сваком случају својеврсну, и динамички тип понашања. Управо се преко етничког колектива остварује веза човечанства с природном средином, јер је сам етнос природна појава.”⁸

Етнос као природна појава мало је подложен утицају друштвено-економског система, утицају државе и другим друштвеним организацијама и облицима. Роми живе готово у свим државама и друштвеним системима и не губе свој етнички идентитет. Лужички Срби живе вековима у потпуно немачком окружењу и остају то што су били. Таквих примера се може наводити на стотине и хиљаде.

Да ли може доћи до изједначавања етноса, до нестајања етничких разлика, да ли на свету може остати само један етнос? Гумиљов је категоричан: “Ради стварања једног етноса на целој планети треба уништити зоналност, циклична кретања атмосфере, разлику између степе и шуме и, на крају, планина и долина. На срећу то није могућно.”⁹

Учење Гумиљова о етносу даје одговор на највећи изазов савременог човечанства: глобализација и нови светски поредак се не могу никако остварити, ни теоретски.

Површно гледано, чини се као да нова светска стварност одстрањује као нешто превазиђено и непотребно и последње остатке етничких разлика. Наводе се бројни докази да долази и да мора доћи до глобализације. Каже се: свет се све више интегрише, економски, политички, саобраћајним везама, културно, долази до све веће комуникације међу људима, људи се све више мешају, исте информације прекривају цео свет и то је незадржив процес. Недавно је била лансирана теза о “крају историје”. Светска историја се завршава тако што западни либерализам осваја цео свет, суштинских кретања више неће бити, мондијализам ће уравнотежити и ујединити свет.

8 Исто, стр. 217.

9 Исто, стр. 383.

Нема сумње, у савременом свету етнос се налази у новој ситуацији. Па ипак, да ли етнос нестаје? Ако је пре деценију—две таква илузија и могла да се створи, данас то већ звучи анахроно. Тим илузијама се морају додати нове маске које прикривају нове пукотине.

Запад за сада не одустаје од глобализације света и успостављања новог светског поретка. Западна логика је увек западноцентристичка, она не види ништа што њој не одговара. Све што није њихово је лоше. Запад себе, своје вредности, своју цивилизацију види као нешто општељудско и универзално. Али и на Западу има оних који сагледавају ову илузију. Семјуел Хантингтон у својој књизи *Сукоб цивилизација* то јасно види: "... идеја универзалне цивилизације наилази на малу подршку у другим цивилизацијама. Незапад види као западно оно што Запад види као универзално. Оно што Западњаци објављују као бенигну глобалну интеграцију, као што је обилност светских медија, незападњаци схватају као западни империјализам. У степену у коме незападњаци виде свет као један, они га виде и као претњу."¹⁰

Етногенеза, настанак и развој етноса је природна појава. Она је повезана с природним окружењем етноса, географијом, биосфером, биоенергијом, а Гумиљов уводи и појам *етносфере*. Човек је природно биће и његове везе с природом не могу се ни прекинути, ни потиснути. Нити које повезују човека с природним окружењем нису условљене ни развојем друштва, ни друштвено-економским формацијама.

Али, управо на местима где су претензије аутора највеће, у природно-научној заснованости концепције, у тезама о везама етноса с природним окружењем, ту су и најмање убедљиве стране његове концепције. Не види се које промене у природи изазивају промене у етносу, какав је механизам деловања тих веза, после којих промена у природном окружењу долази до промена и каквих у етносу. То је тешко доказати, јер данас се не могу реконструисати подаци о настанку и развоју појединих етноса. У том смислу остају и друга нерешена питања, али теоретска концепција Гумиљова тек почиње своју историјску и теоретску проверу. Многи резултати су већ и сада видљиви.

10 Хантингтон Семјуел, стр. 72.

Етногенеза

Етногенеза је увек мутациони скок. До ње долази у време експлозије сувишка биоенергије. Та експлозија се у етносу манифестује као појава пасионарних људи. То доводи до стварања етноса и његовог развоја, до етногенезе. Етногенеза се редовно јавља на новом месту и захвата блиске шире зоне. Настали етноси развијају се од 1200-1500 године. Број пасионарних људи који стварају и развијају етнос увек и свуда је мали. Аутор концепције о биосфери и биоенергији, В. Вернадски је доказао да је и биоенергија на земљи ограничена. Пасионарни људи не желе и не могу да живе као њихови дедови. Свет није добар и треба га променити. Присуство пасионарних људи олакшава овладавање природом, нарочито при наглим променама. Пасионари људи су и заштита од спољњих непријатеља. Њиховим присуством етноси добијају стваралачки замајац.

По Гумиљову, етногенеза има развојне или узрочне фазе: *инкубациону*, *фазу пасионарног узлета*, *акматичку*, *застој*, *фазу инерције* (“цивилизације”, “златне јесени”), *обструкције* и *меморијалну фазу*. Аутор не узима круто ове фазе. За разлику од Данилевског, Шпенглера и Тојнбија, код којих културно-историјски тип, култура и цивилизација, када премаше свој циклус развитка, силазе с историјске позорнице, по Гумиљову се етногенеза може прекинути у било којој фази и поново започети.

Фаза *инкубације* траје око четрдесет година. Та фаза може проћи неопажено. Нови етнос на нов начин осваја околину која га окружује, природу у којој живи. У фази инкубације се још не зна основни смер кретања. Пасионарни људи се разликују у циљевима и често се сукобљавају.

Фаза *пасионарног узлета* почиње ломљењем устаљених узајамних односа. “То се увек одвија овако: у једном-два поколења јавља се изванредан број особа које се не мире с ограничењима која су радо подносили њихови дедови. Они за себе траже место у животу које одговара њиховим талентима, енергији, подвизима, успесима, а није раније предодређено, условљено само случајношћу рођења у овој или оној породици. Први од њих гину, јер им колектив пружа отпор, али ако се процес рађања одвија одговарајућим интензитетом, тих

одлучних ‘незадовољних’ ће бити довољно да се удруже и наметну своју вољу мирним људима ранијег кова.”¹¹

Пасионарност није увек истог интензитета. Како мањак, тако и вишак пасионарности могу бити штетни. При потпуној инертности становништва губи се моћ пружања отпора окружењу, природном и етничком и то је најкраћи пут ка изумирању. Насупрот томе, пасионарно “прегрејавање” доводи до крвопролића, како унутра, тако и споља, у зонама етничких контаката. Ипак, за етнос је мање опасан вишак пасионарности него мањак. У овој фази се распламсава стваралаштво, а резултати долазе касније.

После фазе пасионарног узлета долази највиша *акматичка* фаза. Она је веома шаролика и разнородна по карактеру и интензивности етничких процеса. “У пасионарних људи акматичке фазе принцип личне одговорности се цени веома високо”. На положаје се бирају људи који могу улили уверење у сутрашњи дан и преузети одговорност за судбину земље.

Фаза *застоја* се по спољним ознакама не разликује много од претходних. Циљеви и задаци су исти, али снаге слабе. Процент хармоничних и субпасионарних људи расте, слабећи, па чак и сводећи на нулу напоре стваралачких и патриотских личности које почињу да називају “фанатичима”. Управо одсуство унутрашње подршке “својих” одређује пропаст етноса од малобројних, али пасионарних противника. “‘Бој се равнодушних’, рекао је пре смрти писац двадесетог века.”¹² У овој фази сазревају многи плодови ранијих напора, али се расипају богатства и слава претходних поколења. Долази до процвата уметности. Зато многи ове епохе неоправдано називају “процватом”.

Инерциона фаза траје око 300 година. То је време “златне јесени”, време сазревања и сакупљања плодова чија су семена засејале претходне генерације. То је време када се живи за себе. “После преживљених потреса људи желе не успех, него мир.”¹³ Одустаје се од стваралаштва ради живота. Развија се тежња за стицањем. Идеал постаје богатство, живот

11 *Етногенеза*, стр. 444.

12 Исто, стр. 357-8.

13 Исто, стр. 501.

се проводи у потрошњи и уживањима. У таквим временима долази до наглог пада броја пасионираних људи. Пасионари, због своје жртвености и патриотизма, увелико гину у рату, али још више у миру. То слаби снагу етноса. Недостатак спремности на жртвовање и недостатак патриотизма чине етносе незаштићеним од спољних непријатеља.

Ову фазу многи називају цивилизацијом. Аутор ову реч увек ставља под наводнике. "Цивилизација" се одликује заменом активног елемента потпуно самозадовољним становништвом. Ту је карактеристично "постојање људи нестваралачких и неправдољубивих, емоционално и умно мање вредних али ови људи имају повећане захтеве према животу. У херојским епохама раста и личних способности ти људи имају мало шанси да преживе. Они су слаби ратници, и радници, а њихов преступнички пут у строгим временима брзо их води на губилиште. Али у меким временим цивилизације, при материјалном обиљу, за све се нађе комад хлеба и жена."¹⁴ Гумиљов даље истиче: "Поредак који се ствара у тој фази, а правилније је назвати је фазом 'обструкције', никако се не може назвати демократским. Овде владају, као и на претходним стадијумима, исте групе, само што је принцип избора друкчији, негативан. Цене се не способности, већ њихов недостатак, не образовање, већ незналаштво, не постојаност у мишљењу, већ беспринципијелност."¹⁵

Последња фаза етногенезе је деструктивна. Долази до грабежа, демографског пада, уништавања природе. То не спасава етнос и људе од пропасти. Могу опстати само периферни губитници, који ће или потпуно нестати, или ће из њих доћи до регенерације, до обнове етноса. Кад је етнос потпуно замро, остају само сећања, меморијална фаза. Уметници и књижевници још могу живети. Народни еп и роман могу славити јунаке прошлих времена.

Критика европоцентризма

Концепција етногенезе Гумиљова се разликује од сличних учења Хегела, Данилевског, Шпенглера и Тојнбија. Код ових филозофа и историчара, кад једна цивилизација, култур-

14 Исто, стр. 518.

15 Исто, стр. 518.

но-историјски тип или култура пређу етапе свог развојног пута, силазе са историјске позорнице, потпуно нестају или постају безначајни саставни делови нових целина. По Гумиљову, етногенеза може бити прекинута у било којој фази, из унутрашњих или спољашњих разлога. После тога може доћи до распада етноса, или до његовог новог узлета, у било којој фази. До регенерације може доћи и после природног распада етноса. "И сваком узлету претходи дубоки пад."¹⁶

Често се мешају унутрашњи и спољашњи разлози распада етноса. За пропаст Рима оптужују се варвари, па хришћани, или пак робови, односно робовласници. Међутим, разлози су чисто унутрашњи. "Римљани су се већ у IV веку одвикли од ратовања и нису могли чак ни да се бране. Довољно је само да се подсетимо да после вандалског разарања Рима 455. године Римљани нису размишљали како да обнове град, већ како да организују циркуске представе: на нешто више они већ нису били способни."¹⁷ Године 476. град су предали освајачима без отпора.

После овог представљања основних концепција етничке историје Лава Гумиљова, могуће је приступити њиховом сучељавању с концепцијама постојећих историјских школа. Те школе су: светско-историјска, културно-историјска и евроазијска. Гумиљов, додуше, не намерава да попут Сорокина систематизује сва социјално-историјска учења, већ првенствено указује на основне тенденције. И то је, међутим, довољно да би се стекао увид у целину. По њему, ниједна од тих школа не даје задовољавајући одговор на питања која се постављају.

Гумиљов се бави историјом народа велике степе, Евроазије, али је његова полемичка оштрица усмерена на западну и руску западњачку историју, пре свега на светско-историјску школу. А ту је било места за прави подвиг, и тај подвиг је остварен. Поменуто школа је концепцијски, а концепције су одговарале интересима Запада, дала искривљену слику историје, нарочито незападног света. Служила се легендама, прећуткивањем, предимензионарањем, пренаглашавањем, па и директним фалсификатима. Све што се није уклапало у концепцију морало се избацити. Ту Аугијеву шталу историј-

16 Исто, стр. 161.

17 Наш савременик, стр. 133.

ских неистина требало је рашчистити и зато је био потребан Херкул.

Гумиљов је био и у великој предности над тим историчарима. У време социјализма државе на том простору биле су доста блиске и размењивале су научна искуства и резултате. Вршена су и многа нова и заједничка истраживања. Фонд нових докумената и материјала којим је располагао Гумиљов био је огroman. Историја ће увелико морати да се пише изнова.

Светско-историјска школа је у време Гумиљова била апсолутно доминантна. За ту школу је Гумиљов употребљавао различите називе и осветљавао је са разних страна. Она је и праволинијски позитивистички еволуционизам, и либерални западни тј. западњачки, али и малограђански и примитивни европоцентризам. Ради илустрације примитивног европоцентризма могу се навести примери два новија историчара, Пољака Валицког и Руса Јанова. Оба живе у емиграцији на Западу и оба се баве словенофилством. Пошто знају шта је добро, тј. западно, код словенофила лако откривају оно што је реакционарно, назадно, антицивизацијско. Њихова дела могу бити узета као узор, образац, ове концепције, школски пример на коме се могу обучавати генерације. Ту нема основне идеје, ни било каквог покушаја да се схвати унутрашњи смисао проучаваног предмета.

Искривљавање историјске истине од стране светско-историјске школе резултат је пре свега њене својеврсне европоцентристичке телеологије, чему је Гумиљов у својим истраживањима дао доста простора. Ова школа у суштини није светско-историјска, већ само европоцентристичка. Тај европоцентризам одређује и њен метод и резултате који су унапред предвидиви.

Телеологија и историја

У наставку приказа корисно је одредити појам телеологије, како га обликовао Хегел. То је пре свега: “негација непосредне објективности у слободном постојању.”¹⁸ Или, на истом месту: “При таквом начину разматрања у предметима видимо не нешто што има своје значење у самоме себи већ

18 Хегел, *Наука логике*, 1, параграф 204.

сам средства која се употребљавају и користе за циљеве који леже изван њих.”¹⁹

Европоцентристичка телеологија поништава сваку самосталност неевропског света, све оно чиме се тај свет одликује она своди на свој свет. Свет је подељен на два дела, онај део који има своју самосталност, садржи циљ у самој себи, и онај који нема своју самосталност, не поседује своју унутрашњу сврху и служи само као средство оном првом. Чини се као да постоји само један прави и нормални свет, европски и западни, док све остало може бити само перон на коме се одвија делатност овог активног света. Други народи су “неисторијски” (Хегел), заостали, неразвијени, варвари, дивљаци, примитивна друштва. У разним периодима дају се разни називи и назнаке, али се увек наглашава да су други нешто ниже.

“Разуме се – каже Гумиљов – нас не може да не огорчи веома распрострањено мњење да су сви државни облици, друштвене институције, етничке норме, чак и начини излагања, све што није слично европском, несавршени и мало вредни. Банални европоцентризам је задовољавајући за малограђанску перцепцију, али је неупотребљив за научно осмишљавање разноликости посматраних појава. Јер, са гледишта Кине-за или Арапа мање вредни су Европљани.”²⁰

Напоменимо да је и марксизам имао сличну телеолошку концепцију. За марксисте је цела историја била историја класних борби, а историјско кретање је водило ка комунизму у коме би биле укинута све класне разлике. Али за Маркса је то био тек почетак историје, док је све претходно било само предисторија. Маркс је, уосталом, наглашавао да не пише рецепте за “прчварницу будућности”.

Ранговање народа проистиче из саме суштине светско-историјске школе. Ако је по тој концепцији историјски процес јединствена линија, онда није тешко утврдити ко је докле стигао на тој линији. Ако Хегел и види дисконтинуитет, то је само испрекиданост једне историјске линије, али не постојање друге линије, нити њено рачвање.

Гумиљов увелико проблематизује устаљени појам прогреса. Само у друштвеном облику кретања се може прогрес

19 Исто, параграф 204.

20 *Етногенеза*, стр. 86.

супротстављати застоју и регресу. Тражење осмишљеног циља у дискретним процесима природе неумесна је телеологија. "...у етничким процесима нема критеријума бољег. Али то не значи да етногенеза нема свој систем кретања и чак развитака, према коме нема 'напред' и 'назад'."

Готово идентично значење с 'прогресом' има и појам 'цивилизација'. И под 'цивилизацијом' се опет подразумева култура Запада, романо-германске Европе, при чему су бивши 'безбожници' и 'шизматници' преименовани у 'дивље' и 'заостале' народе. И једни и други су називани 'неисторијским' народима.

Објашњење овог односа према Западу даје Семјуел Хантингтон у *Сукобу цивилизација*: "Повремени или ограничени многосмерни сукоби међу цивилизацијама, омогућили су непрекидно, једносмеран утицај Запада на све остале цивилизације."²¹ Или, на другом месту: "Експанзија Запада била је, такође, потпомогнута надмоћношћу у организацији, дисциплини и одлучности његових трупа и, касније, надмоћним оружјем, транспортом, логистичким и медицинским службама, што је био резултат његове водеће улоге у индустријској револуцији. Запад је освојио свет не надмоћношћу својих идеја, вредности или своје религије (у коју је одређени број чланова других цивилизација био конвертован), него својом надмоћношћу у примени организованог насиља. Западњаци често заборављају ову чињеницу, незападњаци никада."²²

Прогрес и цивилизација

У глобалном свету, у новом светском поретку, законска регулатива и органи за њено спровођење постају једина регулатива друштва. Да ли се овде налази стварно решење, и да ли се писаним законима, прописима, забранама, ограничењима, употребом принуде, судовима, полицијом, органима финансијске контроле, може изградити друштво? Здраво друштво се не држи на писаним законима и прописима. Оно се држи пре свега на моралу, обичајима, осећању социјалне правде и човечности која је својствена људима. Руски словенофили су, на пример, мислили да чим дође до повећане потребе за писаним законима, да то друштво већ није здраво.

21 Исто, стр. 54.

22 Исто, стр. 55.

И данас је потпуно актуелна Толстојева критика законодавства и папирологије. Толстој ће показати илузорност таквих папирних решења. Толстој је рано, водећи дневник, схватио да се животом, па и сопственим веома мало може управљати унапред донетим одлукама, па и записаним, како је он то чинио. Схватио је да живот има своју логику, да не подлеже потпуно намерама и плановима. Та истина ће даље бити присутна у свим његовим делима и он ће је најпотпуније изразити у *Рату и миру*. Наполеон и немачки генерали праве детаљне планове, Кутузов зна да се на бојишту ти планови неће остварити и не прави их.

Поновимо овде основно у учењу Гумиљова: етничке разлике се не могу укинути. Актери глоблизације и новог светског поретка то не схватају, ипак су после неочекивано великих отпора принуђени су на неке незнатне промене, заправо на промену фразеологије али не и стратегије. Концепција Гумиљова не слика хармонично и бесконфликтно друштво. До сукоба долази и унутар једног етноса: “унутаретнички несклад је услов који одржава целовитост етноса и даје му стабилност, што је карактеристично за све епохе и стадијуме развитка друштва.”²³

Монотонија је за етнос исто толико опасна колико и јаки раздори. Историја показује да су сукоби међу разним етносима честа појава. До њих нарочито долази при контакту дубоко различитих етноса. Страшни су упади паразитских етноса, који Гумиљов назива и химеричким. Али, перманентни сукоби међу етносима, нацијама, државама нису усуд човечанства. Јер, етноси су упућени на међусобну сарадњу.

При настанку, нови етнос увек укључује делове разних етноса. Потребно им је да размењују добра, па и искуства. Земљорадничка и ловачка племена су упућена једна на друге. И унутар једног етноса су потребни представници других етноса, јер они боље умеју да организују трговину и умешније обављају неке занате. Све то упућује етносе на толеранцију, етничку и сваку другу. Основно достигнуће у историјским истраживањима евроазијаца и Лава Гумиљова је у томе да су они на огромном историјском материјалу доказали да толеранција према разликама није подједнако развијена на свим

23 Исто, стр. 111.

географским просторима и код свих народа. Ту ће се и тражити одговор на проблеме које намеће наше време.

Гумиљов систематски и документовано оповргава концепције и резултате западне и руске западњачке светско-историјске школе. Из наивног европоцентризма, а то је за ову оријентацију концепције “прогреса” и “цивилизације” карактеристично, из својеврсне телеологије која отуд произилази, није се могло, нити хтело много шта видети. Извесни резултати те оријентације су ипак неспорни.

Ту се отварају широке перспективе за правог историчара. Истина је целина, говорио је Хегел. Изоловане “истине” нису истине. Зато ове све подложе преиспитивању: и концепције, и приказивање односа Запада према осталим народима света, а нарочито приказивање незападног света. Гумиљов посебно прати како је приказан руски народ и народи који живе с њим, и у његовом окружењу.

Ново време налази нове узоре у прошлости

Савременост са својим проблемима подразумева и ревалоризацију значаја историјских личности. За Гумиљова је централна личност руске историје, узор који је и сада путоказ за излазак из кризе – Александар Невски. Александру Невском су били потребни савезници и он их је нашао. “И он је умео да закључи савез са Златном хордом. Корист од тога била је колосална.”²⁴ Уз помоћ Татара Невски је потукао западне војске на Чудском језеру 1241. године, и тиме, по Гумиљову, зауставио немачку најезду до 1941. године. Невски је проглашен за светитеља. Његова слава и у савременој Русији је велика. “Очигледно је томе послужило то што је Александар извршио исправан политички избор који је имао далекосежан значај. У његовом лицу Руси су схватили: треба тражити не непријатеље, којих и иначе има доста, већ пријатеље.” Тај савез за Русију није био опасан: “Русе нико није намеравао да преводи у ислам. То такође показује да овде имамо етничку симбиозу и савез две велике државе које су нужне једна другој, а не поковавање Русије Златној хорди.”²⁵ Невског су проглашавали издајником хришћанства. “Али, за

24 Исто, стр. 135.

25 Исто, стр. 133.

Русију Александар је херој, светац и оснивач нове руске целине која постоји и до нашег времена.”²⁶

Гумиљов оцењује и историјске судове о реформама Петра Великог. Признаје да су те реформе биле потребне, да су биле веће од свих претходних. Па ипак, он претходне оцене назива легендом. Ту легенду створила је Катарина II. Немица на руском престолу и легенда се одржала и до XIX и XX века. То је легенда о мудрог цару – реформатору. Он је отворио прозор према Европи, отворио Русију за утицај једино вредне западне културе и цивилизације. Гумиљов доказује да те реформе нити су дубоко преобразиле Русију, нити је Петар био изразити западњак: “Без обзира на све декоративне новотарије које је Петар увео када се вратио из Холандије: бријање, пушење дувана, ношење немачке одоре, нико од савременика га није видео као рушиоца традиције.”²⁷

Два значајна писца, Алексеј Толстој у роману *Петар Први*, и Мерешковски у роману *Антихрист*, такође су прихватила ову легенду, мада с потпуно супротних позиција. Претходни историчари су, заправо, створили легенде и митове, показивали непознавање стварних историјских кретања. Њихова слика Русије је далеко од стварног историјског кретања. Зато ће Гумиљов дати поразно оштру оцену такве историје.

Културно-историјска школа је ближа учењу Лава Гумиљова. Блиска му је, пре свега, по томе што разне народе проучава као посебне ентитете. “Основну разлику између културно-историјске школе и светско-историјске чини постулат: свака културна област има свој пут развита, те се отуда не може говорити о ‘заостајању’ или ‘застоју’ неевропских народа, већ се само може уочити њихова самосвојност. Највећи представници културно-историјске школе у 19. веку су били Ф. Рацел, Н. Данилевски и К. Н. Леонтјев, а у 20. веку – О. Шпенглер и А. Тојнби.”²⁸

Обнова евроазијства

Гумиљов се ретко задржавао на сучељавању својих погледа са погледима других. Ако је то чинио, истицао је пре

26 Исто, стр. 139.

27 *От Руси до Русији*, стр. 298.

28 *Етногенеза*, стр. 188.

свега разлике у становиштима као, на пример, у радовима: *За што се не слажем са А. Тојнбијем* и *За што се ја не слажем са Н. Конрадом*. Међутим, овде су видљиве и дубље сличности. Учење Данилевског о настанку, развоју и распадању културно-историјских типова, Шпенглерово о културама и Тојнбијево о цивилизацијама, готово је подударно с његовим учењем о етногенези, која се завршава распадом етноса. Са Тојнбијем, кога иначе високо цени, повезује га и учење о мутацијама у људском друштву и о улози изузетних људи (код Гумиљова “пационираних”), у настанку и развоју друштва, и подоста другог.

Данашња светска криза чини управо културно-историјску школу веома актуелном. Поставља се, међутим, питање да ли сада долази до пропадања западног друштва, онако како су то предвиђали Данилевски и Шпенглер? Тојнби се већ педесетих година прошлог века питао да ли је дошло до распада западног друштва. Гумиљов на ову недоумицу не даје експлицитан одговор, али се из његових концепција, а посебно из учења о фазама етногенезе, може закључити да и његово учење тако види савремени западни свет.

Ипак, наше време, савремена кризна ситуација, ставља на пробу предочене концепције, а оне нам могу помоћи да се лакше снађемо у свету у коме живимо. Евроазијска школа је по сопственом признању најближа учењу Гумиљова: “Мене називају евроазијцем и ја се томе не противим.”²⁹ Гумиљов, такође, указује на сличности и разлике: “С основним историјско-методолошким изводима евроазијца ја се слажем. Али основно у теорији етногенезе – појмове пасионарности – они нису познавали. Схватате, они нису познавали природне науке.”³⁰ Ту основну разлику, повезивање етногенезе с природним окружењем, с биосфером, биоенергијом, он истиче и у односу на друге историјске школе.

Евроазијска историјска школа се формира у руској емиграцији после Првог светског рата, пре свега у Прагу, али и у Паризу. Њени главни представници су П. Савицки, Н. Трубецки, Г. Вернадски. Све до најновијег времена, њихово учења није било шире познато. У Совјетском Савезу нису штампани, а ретко су помињани, углавном с негативном ко-

29 Исто, стр. 132.

30 Исто, стр. 132.

нотацијом, без ваљеног основа, јер евроазијци нису иступали против Октобарске револуције и Совјетског Савеза. После уласка Црвене армије у Праг, Савицки је био осуђен на десет година затвора. Касније је рехабилитован. Очигледно да евроазијско учење није одговарало пролетерском интернационализму, као што данас не одговара либералној глобализацији.

Ту школу ће у руску културу вратити пре свега рад Лава Гумиљова. Али, и евроазијце и Гумиљова данас на научну и политичку сцену пре свега изводи криза у којој се обрела Русија. Русија се, као што је познато, дуже време налазила у дубокој кризи. После кризе “руског комунизма” (Николај Берђајев), поверовало се у западни либерализам и ослањање на Запад. Међутим, ослањање на Запад довело је до још дубље кризе. Чак је и Солжењицин видео да је *Русија гурнута у лавину*. Поверење у Запад пружило је прилику Западу да учини оно што жели и може против Русије. То ново искуство са Западом пробудило је многе у Русији. Евроазијци су, бавећи се правом историјом, већ знали које су вековне тежње Запада према Русији. Одатле је њихово учење наишло на плодно тле.

Ко су стварни пријатељи Русије?

Отуд је разумљиво да су евроазијци, пре свега, сучељени са западном либералном идеологијом и историјом. Западна либерална светско-историјска школа је првенствено телеолошка: историја свих народа света води ка западном либерализму. Приказано је до какве искривљене слике прошлости је довело ово упрошћење и неутемељено схватање историје.

Код евроазијаца су методи и резултати, па и општи закључци, изведени из конкретног предмета проучавања. Евроазијци се баве историјом народа Евроазије, историјом источних народа. Они усвајају многе ставове из учења словенофила и Данилевског. Знају да се културно-историсјки типови суштински разликују, да су несводљиви на један тип, да код сваког културно-историјског типа (Данилевски), културе (Шенглер), цивилизације (Тојнби) делују посебне законитости. Народи Евроазије се разликују од других, јер у њима владају други односи и закони. Нагласимо: евроазијство није само предмет истраживања, већ пре свега развијени систем

идеја које су настале из истраживања предмета. Оно на нови начин осветљава друштво, утичући на многе друштвене науке. Може се рећи да су геополитика и географија у контексту тих “идеја”. Савицки утврђује да и сама географија Евроазије упућује њене народе на сарадњу, разумевање и толеранцију. Није потребно бавити Евроазијом да би се био евроазијац.

Народи Евроазије били су упућени на најшире контакте с народима Западне Европе и ти односи се никада нису прекидали, барем од времена Ивана Грозног и западњака. У том искуству је било и позитивног, али више негативног. Западноевропски *Drang nach Osten* никад није престајао у реалним намерама и покушајима. Такве западне тежње трају од давнина, а посебно организовано од стварања свештеничких витешких редова Тевтона и Мачоносаца (који су се касније ујединили у Лионски ред), и од одлуке папе Иноћентија IV на Лионском сабору 1245. године да се поведе крсташки поход против Русије (и Византије). Циљ је био да се “огњем и мачем” прошири Христова вера! Такви покушаји се настављају и у нашим данима. Подсетимо се да је Черчил у Фултону, док се још није био слегао дим барута у рату против Хитлера, прогласио Хладни рат, уперен пре свега против Совјетског Савеза, иако је том рату он највише страдао, и највише допринео победи над фашизмом. *Русија у лавини* се нашла у данашњој насилној глобализацији.

Освајачки походи западноевропских народа против Русије и Евроазије нису случајност нити изузетак. Гумиљов каже да се раније под “прогресом” подразумевало освајање нових територија. На, Русију су вршили препаде и освајања и источни народи. Западни народи су ипак били највећи освајачи и, у целини узев, њихова освајања су била најсуровија. Подсетимо да то мишљење има и Хантингтон, заступник идеја Запада. За ауторе евроазијске оријентације најважније је да сагледавају откуд долази највећа опасност за Русију. Они су доказали, не скривајући ни оно најгоре, да Русија никад није била животно угрожена од источних народа. Напротив, отуда, са Истока је Русији често долазила помоћ. Стварна опасност за Русију је долазила са друге стране, са Запада!

Запад је увек био против Словена, нарочито оних којима није успео да наметне католицизам. То непријатељство је појачавано и претрпљеним западним поразима у Русији, од

пораза на Чудском језеру од стране Александра Невског и Татара, до слома фашистичке најезде у XX веку. И непобедиви Наполеон је претрпео пораз у Русији, али његов поход није имао исти смисао као ови на које је указано. У свим сукобима Словена са другим народима, посебно Руса и Срба, Запад је био увек на страни њихових непријатеља, па и онда када се то никако није могло очекивати.

Корени словенофобије

Словенофобија, русофобија и србофобија су одувек биле присутне на Западу. Од тога нису били ослобођени ни умови као што су били Карл Маркс и Фридрих Енгелс, који иначе нису били национално нетрпељиви. Они су о сукобима Словена с другим народима, посебно о рату Срба и Руса за ослобођење Србије од турског ропства, исписали стотине страница које се без ограда могу назвати словенофобске. Тако је Енгелс у чланку *Пораз Русије* говорио: “Ми се трудимо да будемо уздржани, јер ако су наше симпатије на страни Турака, то нам ипак не даје право да их представимо у повољнијем светлу него што је то у стварности”. Ограда је реторична, и ни Енгелс ни Маркс нису били уздржани јер су Србе и Русе сликали углавном тамним бојама, а Турке исувише светлим.

Одбрамбени панславистички покрет, тежњу аустроугарских Словена да се ослободе, оснивачи марксизма су објашњавали, такође, крајње тенденциозно: “Панславизам није само покрет за националну независност, то је покрет који жели да уништи што је историја створила за један миленијум”, писао је Енгелс у чланку *Немачка и панславизам*. Да би даље, у истом чланку констатовао: “Једно је јасно: сада не само Русија, већ и цела панславистичка завера, прете да оснују своје царство на развалинама Европе”. Енгелс истиче “страшну”, или, како би се данас рекло “геноцидну алтернативу” у оба случаја: “Он (панславизам, примедба П. И.) поставља Европу пред алтернативу: или да Словени потчине Европу, или да се заувек разруши центар силе у налету – Русија”. (на истом месту, П. И.) Прва алтернатива, односно, руско “покораванье Европе” никада у историји није била стварна претња. Западне најезде на тај центар, Русију, биле су предузимане и у време Маркса и Енгелса, али и у више наврата касније.

Као и некада и данас је видљива чудовишност оваквих конструкција. То је увидео бар један човек на Западу. Био је то Хајнрих Хајне. У *Путовању од Минхена до Бенове*, Хајне је показао сву апсурдност оваквих конструкција: “Опет је дошло до уобичајене појаве: наши представници се не одређују само нашим сопственим избором, колико гласовима наших непријатеља и, посматрајући чудно састављену скупину која Њему шаље благодарне молбе за спас Турске и пропаст Русије, ми смо ускоро открили ко нам је пријатељ, или, тачније, ко изазива ужас наших непријатеља. Но, господ Бог је морао да се смеје на небу слушајући како се Велингтон, велики муфтија, папа, Ротшилд, Метерних и чопор лајаваца, шпекуланата и Турака истовремено моли за исто – за спас полумесеца!”

Његош је, као владар једне мале словенске земље, видео шта је Црна Гора у своје време могла очекивати од Запада. О томе је запис оставио Љуба Ненадовић у својим *Писмима из Италије*, посебно у запису из Напуља, датираном марта 1851. године. Један енглески лорд је добио слику од Његоша и тражио да му овај за успомену на њу напише неколико стихова. Његош је то одбио и притом рекао: “Ја пред собом видим гробну плочу, на којој стоји написано: ‘Овде лежи владика црногорски, умро је, а да није дочекао да види спасење својега народа’. И томе имамо највише захвалити вашим земљацима, господине, који и мртву турску руку држе под нашом гушом. И кадгод видите ову слику, сетите се милиона хришћана који су моја браћа и који без икаквих права пиште под нечовечном турском руком, и ви те Турке браните! Кад дођете у богати Лондон, и кад покажете ову слику вашим пријатељима, немојте им казати: ово је владика једног срећног народа, него им кажите: ‘Ово је мученик једног за слободу намученог народа’. Кажите им: *Срби би могли победити Турке, али не могу да умилостиве вас, хришћане.*”

Начела етничке толеранције

Руски народ је евроазијског порекла, настао од бројних народа и етноса са ових простора. Без намере да се прави систематско поређење с другим народима, могуће је сумирати њихово виђење од стране евроазијаца и Гумиљова, који познају ове народе и желе да кажу истину о њима, за разлику

од припадника либералне, западне светско-историјске школе. Извесно поређење са западним народима је неминовно, и ови аутори не беже од тога.

Код евроазијских народа је развијена толеранција према националним, етничким, верским и другим разликама, јер поштују друкчије начине живота и друге обичаје. Ти народи никоме нису наметали другу веру. На њиховим просторима није било Крсташких похода у име Христа, није било свештеничких витешких редова који су огњем и мачем наметали Христову веру. И Срби су сачували своју веру и много шта друго, јер смо били под турском владавином. Сви словенски народи који су потпали под Запад морали су да промене своју веру. Наши историчари ће, свакако, морати у извесној мери да ревидирају оцене о турској владавини.

Примитивни европоцентризам је створио слику о источним народима као заосталим, примитивним, суровим, варварским и нецивилизованим. Упркос томе, и најмањи контакт са тим народима распршује неистине, које су ширене из сасвим одређених освајачких намера. Поменуто је да је из тих разлога створен и одговарајући метод истраживања, који је Гумиљов именовao као западноцентралистичку, либералну, телеолошку светско-историјску школу.

Никакве истине у тој школи, по свему судећи нема, осим оне која је унапред задата. Али, људи су се зажелели истине и довијају се на разне начине да до ње дођу. Херман Хесе, велики поклоник источних култура, писао је Роману Ролану, новембра 1921. године да је: “познавање филозофије Лаоцеа много година најмудрије и најрадосније од свега што знам”. Он мисли да се недовољно познаје не само Исток, него и сама Европа.

Руси су овладали огромним просторствима, већим од било ког народа света, и задржали се на њима. Русија је територијално највећа земља света. Истина је, такође, да су то биле слабо насељене територије, али је ипак на тим просторима живео велики број народа, етноса и племена. И данас у Русији живи највећи број разних народа и племена. Руска освајања, изузев у ретким случајевима, била су ненасилна. Руси су се лако саживљавали са етничким разликама, испољавали су толеранцију и разумевање за друкчији живот и веру. Ништа насилно није мењано.

Гумиљов наводи да је у Француској пре триста година било око 120 етничких групација, а да данас нема ниједне. У Русији постоји преко седамдесет језика на којима се развија култура. Ако је и било промена у нечему, оне нису вршене насилно. Народи који живе заједно и примају и предају нешто од другог и од себе. Путовање по Русији је путовање по шаренилу највећих етничких разлика. Многи од тих етноса и племена нису имали никакву писменост и описменили су се уз помоћ Руса. Многи етноси имају и своје писце. Са крајњег севера долази ненецки писац Јуван Шесталов, Владимир Санга долази из племена Нивхи, које живи у близини њих. Оба племена имају само по неколико хиљада житеља. И свако племе има своју традицију, културу и своје писце, превођене и познате у целој Русији.

Много је народа, етничких групација, племена живело на овим територијама или прешло преко њих. Много их је остало, а много и нестало. По Гумиљову знамо да етноси и настају и нестају природним путем. Судбина становника ових територија у жижи је интересовања савремене Русије. О томе је писао сам Гумиљов, између осталог и у два обимна тома о судбини Хазара под насловом *Велика Хазарија*. Напоследку, основан је и *Фонд Лава Гумиљова* који је до сада издао неколико десетина књига. Објављују се и други аутори, домаћи и страни, ранији и савремени. Историја је учитељица и водиља у савремености и будућности, а савремена Русија и ту тражи одговоре за излаз из садашње кризне ситуације.

Време отрежњења

Ситуацију савремене Русије, а и неких других словенских земаља, не можемо назвати исувише добром. Срећом, прошла су времена Горбачова и Јељцина, и раздобље највећег пада и понижења Русије. Где се тражи и види излаз? Велика популарност учења Лава Гумиљова сведочи да се и у његовом делу налази део одговора. Тај одговор је у опусу овог мислиоца дат у два вида: у историји која показује како је Русија ишла и како треба да иде, и у; директним политичким оценама и упутствима шта сада треба чинити.

Свако виђење историјске прошлости нужно, макар и имплицитно, осветљава и савремену друштвено-политичку стварност, као што и та савременост намеће ново виђење про-

шлости. Види се оно што се није видело, оно што се скривало, о чему је било неприлично говорити. Најновије ружно искуство са Западом оживело је и ту страну руске историје. Русија се нашла у кризи, али се, и поред свега, оцртавају извесне перспективе. После срљања у катастрофу, када је, по Солжењицину, *Русија у лавини* дошла до дна, дошло се до отрежњења. Гумиљов и евроазијци су већ раније припремили Русију за то отрежњење. Они су видели где се може, а где не може тражити излаз. Њихова истраживања су показала да историјска оријентација ослањања на Запад и западни пут Русији нису доносили добро.

За Гумиљова је узорни руски владар Александар Невски. Он је схватио оно што и савремена Русија треба да схвати и што већ почиње да схвата: не треба тражити непријатеље, којих увек има и превише, већ пријатеље. И знати где их наћи. Касније је то исто схватио и Сергеј Радоњешки. Требало је ревидирати и легенду о Петру Великом. Та легенда је историјски увелико нетачна, намере оних који су је створили биле су сумњиве, а одржавана је и ширена с одређеном политичком подлогом. Та легенда је позивала Русију да пође западним путем, да се ослони на Запад, јер добро долази само одатле. Историја је темељито оспорила ову легенду, све до најновијег искуства. Сетимо се само неких планова Запада о Русији, о њеном распарчавању, све за њено “добро”. Евроазијство је алтернатива таквој, погрешној оријентацији. Насупрот искривљеној историји, читање Гумиљова и евроазијаца расветљава многе нејасноће и неспоразуме и отвара широке видике и перспективе.

Позни Гумиљов

О судбини Русије Лав Гумиљов ће у последњем периоду свог живота изрећи веома одређене, може се рећи, и категоричне оцене. Раније се то није могло. И сам аутор је био на робији, у немилости власти, оспораван и прећуткиван. Када је све то прошло, слободно и јасно ће изнети своје ставове и закључке. У често навођеном интервјуу Гумиљову је постављено кључно питање: “Сада многи и веома гласно говоре о блиском крају Руса. Шта нам тим поводом каже теорија етногенезе?”³¹ У одговору, Гумиљов је са више страна осветлио

31 Исто, стр. 141.

положај и проблеме савремене Русије: “Садашње наше невоље су неизбежна епизода. Налазимо се при крају фазе застоја (ако хоћете – у климаксу), а то је болест израстања. Имамо ли шансе да је преживимо? Да, имамо. (...) Ми пре свега треба да смо свесни традиционалних граница – временских и просторних – наше етничке заједнице, да јасно схватимо где је своје, а где туђе. У супротном случају, не можемо се надати да сачувамо ту етносоцијалну целину коју су стварали наши преци за време великих кнежева и царева московских, за време петербургских императора. Ако будемо умели да сачувамо ту целину, узмогнемо да успоставимо традицију толерантних односа, односа поштовања према облицима живота блиских нам народа, сви ти народи ће остати у границама те целине и живеће добро и мирно.”³²

Гумиљов је ту оцену дао пре распада Совјетског Савеза, а тај распад наизглед оспорава Гумиљова. Међутим, распад СССР-а се догодио у необичним околностима и под несумњивим притиском са стране. Данас је евидентно све јаче супротно кретање, кретање ка новом заједништву тако да се у оцени Гумиљова не мора ништа битно мењати.

Руски пријатељи и савезници

На основу учења Лава Гумиљова и евроазијаца у Русији је створен *Евроазијски покрет*, на чијем челу је познати геополитичар Александар Дугин. Стваран је из унутрашњих потреба, трагањем за излазима из кризе, а у овим учењима је нашао добро утемељену теоријску подлогу. Покрет је пре свега ангажован на изградњи одбрамбене стратегије насупрот могућној претњи западне агресије. Евидентно је да одатле ни сада не долази ништа добро за Русију. У чланку *Основни принципи евроазијске политике* Дугин каже: “Проамерички либерални модел, са своје стране, не може бити реализован у Русији, јер то је по дефиницији органски део друге, Русији туђе цивилизације. То одлично схватају и на Западу, где нико не скрива да би они више желели да Русију виде не као земљу у процвату и добро уређену, већ, насупрот томе, ослабљену и утонулу у пучини хаоса и корупције”.

32 Исто, стр. 141.

У спољној политици борба се води пре свега против једнополарног света, у коме нема места за Русију, па ни многе друге земље. Траже се савезници да би се пронашли међу онима које тај монополарни свет угрожава. Русија има велике потребе за пријатељима и савезницима, али су и многе земље упућене на Русију. Савремена Русија не треба, и не наставља совјетску политику оштре конфронтације са Западом као што и не пружа подршку земљама које су против њега. И овде се заступа познати евроазијски принцип: тражити пријатеље, а не непријатеље!

Резултате својих историјских истраживања, својих размишљања о судбини Русије, њеној прошлости, садашњости и будућности, Гумиљов је сумирао на крају књиге *От Руси до Русије*. Изводом из те књиге завршиће се представљање овог еминентног историчара и научника: “Историјско искуство је показало да док је сваки њен народ одржавао право да буде свој, обједињена Евроазија успешно издржавала притисак и Западне Европе и Кине, и муслимана. Нажалост, у XX веку ми смо се одрекли те за нашу земљу здраве и традиционалне политике и почели смо да се руководимо европским принципима, настојали смо да све учинимо једнаким. А ко хоће да личи на другог? Механичко преношење западноевропских традиција понашања у условима Русије донело нам је мало добра и ту нема ничег чудног. Јер, руски суперетнос је настао 500 година касније. И ми, и западноевропејци увек смо осећали ту разлику, били свесни ње и једни друге нисмо сматрали ‘својим’. Пошто смо ми 500 година млађи, ми не можемо, ма како проучавали европско искуство, сада достићи благостање и менталитет, карактеристичне за Европу. Наш узраст, наш ниво пасионарности претпостављају сасвим друге императиве понашања... Разуме се, може се покушати да се ‘уђе у круг цивилизованих народа’, тј. у туђи суперетнос. Али, на жалост, ништа се не даје узалуд. Треба бити свестан да је цена интеграције Русије са Западном Европом у сваком случају потпуно одрицање од сопствених традиција и асимилација која иза тога следи”.

Pavle D. Ivic
ETHNOGENESIS AND THE BIOSPHERE
New View on History and Modernity – an
Overview of Lev Gumiliov's work

Summary

In this work author presented basic views of Russian intellectual Lav Gumiliov. Ethnos cannot be defined precisely. Although there is no substantial definition to it that does not mean that the term ethnos is not something entirely determined and indubitable. Before else, ethnos is in the feelings, behavior and feeling of belonging. Mankind, being the widest term, is divided into super-ethnos, ethnos and sub-ethnos. Gumiliov's teaching on ethnos is based on teaching of V. Vernadskiy on the biosphere and organic energy in the Earth. Ethnos, before all, is a natural phenomenon not much manageable by society and men, and that is, less in super-ethnos than in sub-ethnos. It is an attempt to directly connect and explain life of human communities by human direct connections with natural surrounding, first of all, with the biosphere, with that what is not determined by social relations and history. New ethnos mainly originates through a contact of two or more ethnos, on the ruins of previous ethnos. Such contact may have the most different forms and outcomes. Logic of ethnos prevents ethnos of direct continuation of previous ethnos' achievements. Ethnogenesis, the origins and development of ethnos is a natural phenomenon. It is connected with natural surrounding of ethnos, geography, biosphere, bioenergy, and Gumiliov introduced a term ethno sphere. Man is a natural being and his relations with nature cannot be interrupted, nor repressed. The links that connect men with natural surrounding are not caused by social development, or by socio-economical formations.

Key Words: mankind, bioenergy, ethno-genesis, ethnos, ethno-sphere, passionarity, Russia, Euro-Asia, West, East